

Primjena lutke u radu s djecom s teškoćama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Ogresta, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:043270>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Nikolina Ogresta

PRIMJENA LUTKE U RADU S DJECOM S TEŠKOĆAMA
RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2022

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Nikolina Ogresta

PRIMJENA LUTKE U RADU S DJECOM S TEŠKOĆAMA
RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Diplomski rad

Mentor rada:

Izv.prof.dr.sc., Jasna Kudek Mirošević

Zagreb, rujan 2022

ZAHVALA

Zahvaljujem od srca dragoj profesorici i mentorici prof.dr.sc. Jasni Kudek Mirošević na dostupnosti, stručnoj pomoći i svakom savjetu te svim sudionicima istraživanja koji su svojim sudjelovanjem pridonijeli izradi ovog diplomskog rada.

Hvala mojim roditeljima, tati Darku i mami Ani, koji su mi bili bezuvjetna podrška i oslonac kroz sve godine studiranja i koji nikad nisu prestali vjerovati u mene. Hvala Mariji što je otišla samnom u referadu, Peri što je šetao pse, Jakovu što je spavao ili se igrao u ključnim trenucima, Matiji što mi je posudio pojačivač signala, Avi i Kaosu što su jednako dobro trpili kratke i duge šetnje, upaljeno svijetlo i čitanje na glas. Hvala cijeloj obitelji što je trpila neurednu sobu. Hvala svim mojim prijateljima (znate koji ste) koji me se nisu odrekli, nego su imali razumijevanja za moje „Ne mogu, moram učiti.“. Hvala Mateji i Štefici bez kojih ne bih znala kad je koji ispit i iz čega se uči. Hvala i svim mojim Pikulicama koje su samnom prolazile kroz ovu, za mene, turbulentnu godinu. Jedno veliko hvala ide i Franki na „izvozu i uvezu“.

Najveća zahvala ipak ide dragom Bogu koji mi je dao milost i snagu, usmjerio me na ovaj životni put te me darovao svim ovim divnim ljudima i anđelom čuvarom koji je imao pune ruke posla - Prijatelju, uspjeli smo!.

Ovaj rad želim na neki način posvetiti didi Nikoli koji, na žalost, više nije tu, ali ne sumnjam u radost i ponos koji bi samnom dijelio da jest.

SAŽETAK

Primjena lutke u radu s djecom s teškoćama je široka jer ona, kao sva druga djeca, gaje interes i ljubav prema lutkama kroz cijelo djetinjstvo, a i kasnije. Lutka pokreće djetetove emocije, olakšava mu da ih izrazi i da verbalizira ono što mu je na srcu. U ovom radu, koji je podijeljen na dva dijela, pokušat će se približiti primjena lutke u radu s djecom s teškoćama u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Prvi (teorijski) dio daje kratki presjek razvoja lutkarstva, zatim pojma lutke te njene vrste i primjene. Slijedi dio koji navodi upotrebu lutke u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju općenito, a zatim i dio koji se sužava i govori o konkretnoj primjeni lutke u radu s djecom s teškoćama. U zadnjem dijelu teorijskog dijela izdvojeno je poglavlje o Lutki osobi (Persona Doll), a slijedi ga i kratki presjek art ekspresivne terapije i njezinih metoda. U drugom djelu rada prikazano je istraživanje čiji je cilj bio utvrditi stavove i znanja odgojitelja prema inkluziji djece s teškoćama te o upotrebi lutke u njihovom odgojno-obrazovnom radu.

Ključne riječi: odgojno-obrazovna inkluzija, djeca s teškoćama, lutka, persona doll

ABSTRACT

Application of puppet in work with children with disabilities is wide because they, like all other children, have an interest and love for puppets throughout their childhood as well as in their adult years. The puppet triggers the child's emotions, makes it easier for him to express them and to verbalize what is in his heart. In this paper, which is divided into two parts, an attempt will be made to approach the application of puppet when working with children with disabilities in early and preschool education. The first (theoretical) part gives a short overview of the development of puppetry, then the concept of a puppet and its types and applications. This is followed by a section that states the use of the puppet in early and preschool education in general, and then a section that narrows down and talks about the specific application of the puppet in working with children with disabilities. In the last part of the theoretical part, there is a chapter on the Persona Doll, followed by a short section on expressive art therapy and its methods. In the second part of the paper, research was presented, the aim of which was to determine the attitudes and knowledge of educators towards the inclusion of children with disabilities and the use of puppets in their educational work.

Keywords: inclusion, children with disabilities, puppet, persona doll

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. LUTKARSTVO.....	2
2.1 Razvoj lutkarstva	2
2.2 Male lutkarske kuće	3
3. LUTKA.....	4
3.1 Scenska lutka	4
3.1.1 Marioneta	5
3.1.2 Ručne lutke	5
4. LUTKA U RANOM I PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU	6
4.1 Dijete u svijetu lutaka	6
4.2 Odgojitelj u svijetu lutaka.....	7
4.3 Lutka kao pedagoško sredstvo	8
5. LUTKA U RADU S DJECOM S TEŠKOĆAMA	10
5.1 Djeca s teškoćama u razvoju	10
5.2 Pozitivna slika o sebi i socijalna kompetencija	11
5.3 Lutka kao terapijsko sredstvo	11
5.4 Intelektualne teškoće.....	12
5.5 Motoričke teškoće i kronične bolesti	13
5.6 Poremećaji iz spektra autizma.....	15
5.7 Teškoće iz područja govora i komunikacije	16
5.8 Problemi u ponašanju.....	17
6. LUTKA OSOBA (PERSONA DOLL).....	18
7. ART-EKSPRESIVNE METODE	20

8. ISTRAŽIVANJE	22
<i>8.1. Problem i cilj istraživanja</i>	<i>22</i>
<i>8.2. Metode rada.....</i>	<i>22</i>
<i>8.4 Rezultati istraživanja</i>	<i>24</i>
9. ZAKLJUČAK.....	33
LITERATURA	34

1. UVOD

U deklaraciji o pravima djeteta (UN, 1990) navedeno je kako svako dijete ima pravo na život u zdravoj sredini te pravo na najbolje moguće uvjete za učenje, rast i razvoj bez diskriminacije. Ovim pravima osigurava se skladan razvoj umnog, tjelesnog, ćudorednog i društvenog pogleda i to u slobodi, prihvaćanju, ljubavi, dostojanstvu i razumijevanju. Prava djece s teškoćama u razvoju dodatno su zaštićena Konvencijom UN-a o pravima osoba s invaliditetom 2007. godine.

Kroz povijest se pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju mijenjao počevši segregacijom (rad u posebnim grupama ili ustanovama), zatim integracijom (dijete se unutar klasične skupine moralo prilagoditi redovnom sustavu) i na kraju inkluzijom (implikacija prema promjeni sustava). U kontekstu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, inkluzivno obrazovanje svakako je izazov jer daje priliku na obrazovanje svima i to neovisno o njihovim razlikama. Miloš i Vrbić (2015) tvrde da su pedagoški standard i njegovi kriteriji, nažalost, razlozi zbog kojih u vrtićima i dalje prevladava integracijski model. Isti autori također pišu o inkluzivnom vrtiću, kao o mjestu koje je podržavajuće za sve i u kojemu je svatko prihvaćen i vrijedan.

Prema Bubenik, igra kao spontan i prirodan način djetetovog izražavanja proizlazi upravo iz njegove unutrašnje potrebe i naprosto je nužna za njegov zdrav razvoj. Igrom dijete razvija emocionalnu inteligenciju i socijalne vještine, razvija kognitivne sposobnosti, motoričke vještine, razvija i maštu i kreativnost te duhovne vrijednosti. Zbog svega nabrojanog igra je prepoznata kao dobar temelj u terapiji koja za cilj ima riješiti djetetove strahove, krize, stresove ili osloboditi emocije. Terapija igrom često koristi lutku kao sredstvo koje može lako potaknuti maštu i kreativnost. Lutka pomaže djetetu kod progovaranja o sebi, drugima ili o odnosima. Istraživanja provedena na Institutu za psihijatriju, psihologiju i neuroznanost u Londonu vezana su upravo uz igru lutkom i promatranje moždane aktivnosti djece u igri. Prvim istraživanjem uočeno je kako je tijekom igre aktivna neuronska regija za empatiju i interakciju, a drugim istraživanjem (u kojem su ciljano mjerili moždanu aktivnost tijekom iskazivanja želja, spoznaja i emocija) dokazano je kako djeca stvaraju unutarnje svjetove igrajući se lutkama i govore o unutarnjim stanjima drugih.

2. LUTKARSTVO

Scenska umjetnost zajednički je naziv za umjetnički izraz glumom, pokretom, glazbom i govorom. Ona je sklop nekoliko grana (drama, pantomima, balet, lutkarstvo) i svaka od njih ima svoje polje djelovanja. Za prikaz neke bajke ili priče najpogodnije je lutkarstvo pa je upravo zato kazalište lutaka vrlo blisko djeci. Iako se lutkarstvo često naziva svijetom lutaka, ono je zapravo mnogo više upravo zato što s lakoćom dočarava izmišljen svijet satkan od fantazije, poezije i humora. Svijet u kojem lutke lete, životinje govore, cvijeće na očigled raste i pleše, a gradovi i sela nastaju i nestaju. To je igra u kojoj dječak ravnopravno razgovara sa svojom loptom, cvijet s pužem ili pak mjesec sa zvijezdama (Pokrivka, 1978).

Da igra ima posebnu ulogu u djetetovom životu primijetio je Lav Vigotski te ju je usporedio s izvorom na čijem su dnu oblikovane sve sposobnosti i vještine koje će dijete kasnije u životu trebati. Njegovu ideju proširio je sovjetski psiholog Daniil Elkonin, ističući da se igrom sveobuhvatno razvija dječja psiha, a samom time sazrijevaju i rastu njegova osobnost i svijest. Za obogaćivanje socijalnog i emocionalnog potencijala djeteta te za njegovu senzibilizaciju, lutka koja je u rukama odrasle osobe postaje izuzetno motivirajuće sredstvo jer zahtjeva djetetovu prilagodbu na njenu percepciju. S druge strane, ta ista lutka u rukama djeteta također je od velike važnosti jer pruža mogućnost djetetu da na sceni riješi problem te da uredi svijet na svoj način (Majaron, 2004).

2.1 Razvoj lutkarstva

Počeci lutkarstva protežu se još od doba najstarijih civilizacija. Na Dalekom istoku lutkarstvo je imalo sve uvjete za nesmetan razvoj pa se tako ondje prošlost kazališta živog glumca i kazališta lutaka podudaraju. Prvi tragovi lutaka kreću iz Indije odakle su se proširile na jednu stranu u Kinu, Japan i Javu, a s druge strane u Egipat te preko Egipta došle u staru Grčku gdje su doživjele veliku popularnost. Iz stare Grčke proširile su se na Rim, a iz Rima po cijeloj Europi. Jači razvoj lutkarstva u Europi možemo vidjeti u 16. i 17. stoljeću, a zanimljiv je i podatak da je krajem 18. stoljeća svaka palača u Veneciji imala svoje kazalište lutaka. U antičko doba lutke su rođene u hramovima, a u srednjem vijeku u crkvama, no bez obzira na to vrlo su

brzo izgubile svoja vjerska obilježja i pretvorile se u narodne junake koji su se smijehom i podsmjehom borili za pravdu potlačenog naroda. Nakon drugog svjetskog rata kazalište lutaka imalo je dobre ekonomske uvijete u svim socijalističkim zemljama što je pružilo mogućnost za još jače razvijanje lutkarske umjetnosti, naročito u Čehoslovačkoj i Poljskoj. Prva predstava u našim krajevima, odnosno u tadašnjoj Jugoslaviji, izvedena je u Ljubljani 1913. godine. (Pokrivka, 1978).

2.2 Male lutkarske kuće

Postoji mnogo načina da dijete upozna neku bajku ili priču. Ona može biti pročitana ili ispričana, odslušana ili pak odgledana na nekom mediju. Ipak, kako tvrdi autorica Kraljević (2003) najvrjednije je prepričavanje bajke kroz kazalište lutaka. Ona, koja je život posvetila djeci, odnosno prepričavanju bajki kroz kazalište lutaka, svjedoči nebrojeno puta doživljenu dječju radost i veselje i neskriveno izražavanje emocija. Ista autorica kategorizira lutkarske predstave u vrtiću prema sadržaju te navodi kako one mogu biti dramatizacije poznatih bajki i priča, zatim dramatizacije koje su tematski povezane proslavama ili važnim događajima u vrtiću, dramatizacije koje naglašavaju neki odgojni ili obrazovni element u svom sadržaju te razne druge dramatizacije.

Pokrivka (1978) naglašava vrijednost lutkarskog teksta, govora lutke, scenografije i glazbe. Lutkarski tekst mora biti poetičan, ritmički raznolik, didaktički nenametljiv te psihološki uvjerljiv. Govor lutke ovisit će o njoj stilizaciji, a lutkar će ga morati sam otkriti za vrijeme oblikovanja njenog karaktera. Glazba je također važna stavka u oblikovanju scenografije kao i u oblikovanju lutkinog karaktera, a ona može imati funkcionalnu (pokret, ples, pjesma lutaka) i ilustrativnu (zvučna kulisa koja naglašava atmosferu, raspoloženje ili radnju) ulogu. Kada govorimo o scenografiji bitno je da je ona, kao i sama lutka, stilizirana. U protivnom (stilizirana lutka i realistična scenografija) bi scenografija izgledala apsurdno. U dječjem vrtiću scenski prostor je jednostavan. Sastoji se od nekoliko paravana koji čine okvir ili predstavljaju neku pozadinu, osim kod kazališta sijena gdje nisu potrebni paravani, već okvir, bijelo platno i reflektor.

3. LUTKA

U središtu malenog izmišljenog stiliziranog svijeta fantastike, duhovitosti i poezije nalazi se lutka. Ona je jedna od najljepših, najpoticajnijih te najosjećajnijih igračaka u djetinjstvu. Pomaže djetetu da se opusti, da se poistovjeti s likovima iz bajki i priča te ga potiče na maštanje i stvaranje. Slušajući bajke i priče koje mu čitaju odrasli i posjedujući tu divnu, gotovo čarobnu, moć blagog prelaska iz stvarnog svijeta u zamišljeni i obrnuto, svako dijete želi imati uz sebe lutku. Ta lutka simboličan je znak djetetovih želja i njegov maleni pratitelj koji biva oživljen u djetetovoj mašti. Za lutku ne postoji prepreka stoga dijete u nju polaže sve svoje nade i udahnuje sve svoje osjećaje iz stvarnog svijeta (CACAJ Ajh, 2008).

Ljubav i interes djeteta prema lutki trajat će kroz cijelo djetinjstvo stoga je jako bitno da odrasli osvijeste kako je upravo lutka pokretač najraznovrsnijih igara koje potiču dramsko, glazbeno, likovno, govorno, kreativno i intelektualno dječje stvaralaštvo. Uza sve prethodno navedeno, lutke su i dobro terapijsko sredstvo jer će gotovo uvijek kod djece pokrenuti emocije, a one će, uzročno posljedično, pokrenuti govor i komunikaciju (Kraljević, 2003).

3.1 Scenska lutka

U svojoj knjizi „Dijete i scenska lutka“ autorica Pokrivka (1978) ukratko navodi neke kvalitete i estetske vrijednosti lutke. Ističe kako scenska lutka nije vjerna kopija živog lika, već bi njezin izgled morao biti pojednostavljen i stiliziran. Lutke svojim likovnim izrazom govore tko su, kakve su i što žele zato je vrlo bitno da odišu dobrotom ukoliko su u lutkarskoj igri dobri likovi i obrnuto. Poželjno je izbjegavati pretjeranu karikaturu ili kakvu ružnu deformaciju koja vodi do neprepoznavanja lika jer takva lutka ometa uspostavljanje emocionalne veze između djeteta, ne razigrava njegovu maštu te se ono ne može identificirati s njom. Ista autorica dijeli lutke u dvije osnovne skupine – marionete i ručne lutke (ginjol, javanka). Spominje i specifične vrste ručnih lutaka (gigantske, mimičke, plošne, lutke na prstima), lutke sjene te lutke za tzv. crno kazalište. Autorica CACAJ Ajh (2008) proširuje popis te dodaje lutke magnetne, vakuum-lutke i stolne lutke, a autorica Coffou (2004) dodaje i kategoriju lutke žvakalice.

3.1.1 Marioneta

Marioneta je drvena lutka koja se sastoji od glave i trupa te ruku i nogu. Animacija je vrlo složena i teška, a omogućena je zahvaljujući šipci koja ide od glave i koncima koji su pričvršćeni za udove na jednom kraju, a za kontrolnik na drugom.

3.1.2 Ručne lutke

Ginjol je glavni predstavnik ručnih lutaka. Tijelo ginjola čine glava i košuljica koja se navlači na ruku poput rukavice. Ova lutka uglavnom nema noge, a ako i ima one se prebacuju preko paravana (prema publici). Animacija ginjola nije zahtjevna jer kažiprst podupire glavu, palac i srednji ili mali prst ruke, a ako lutka ima noge one se animiraju drugom rukom. Ove su lutke zbog lake animacije izvrsne za dječje ručice.

Javanka ili javajka lutka je koja se animira pomoću štapova. Tijelo ove lutke slično je ginjol lutki, ali je ipak nešto izduženije. Glavna razlika je zapravo u tome što je glavni nosač štap i upravo on nosi cijelu lutku. Ruke su pokretne zbog zglobova u šakama, laktovima i ramenima te su žicom pričvršćene za lakše animiranje.

4. LUTKA U RANOM I PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

„Na maloj drvenoj klupi tamnoplave boje, u samom kutu čekaonice, ležale su dvije krpene lutke. Jedna je bila potpuno nova, gotovo netaknuta, dok je druga bila sva istrošena, gotovo pa poderana od neprekidne igre.“ (Landeka)

Piaget i Vigotski igru smatraju kao važan čimbenik kognitivnog razvoja, naročito ako se u njoj nalazi reprezentacija stvarnosti. Također smatraju da treba biti sagledana i s drugih aspekata, poput motivacije i inicijative, jer je uz njih povezano napredovanje iz jedne etape u drugu (Vigotski, 1976, prema Hicela 2010). Hicela (2010) nadopunjuje njihova stajališta navodeći kako je igra svojevrsna specifična aktivnost koja najbolje odgovara prirodi djeteta te osnovnim zakonitostima njegovog psihofizičkog razvoja jer je ona spoj intelektualnog, emocionalnog, tjelesnog i društvenog razvoja.

4.1 Dijete u svijetu lutaka

U dječjoj mašti svaki predmet je živ i preuzima ulogu u svijetu mašte u kojem dijete diktira pravila i traži potencijalna rješenja za probleme. U lutkarstvu su integrirane gotovo sve discipline važne za djetetov razvoj: percepcija, pokret, koordinacija, shvaćanje, govor, priča te interakcija s okolinom. Simbolička igra lutkama dobro je rješenje za situacije kada dijete nije u stanju izraziti svoje osjećaje ili dojmove riječima. Ono nam u toj igri daje do znanja što ga veseli ili smeta te koja znanja posjeduje i što od njega možemo očekivati. Lutka motivira i obogaćuje djetetov socijalni i emocionalni potencijal jer zahtjeva njegovu prilagodbu nekoj situaciji i veoma je teško shvatiti i objasniti činjenicu da dijete ostvaruje bolji kontakt s lutkom nego li njegovi roditelji ili odgojitelji. Moguće je da je to zato što je lutka autoritet po djetetovom izboru, njeno mišljenje ne mora nužno biti mišljenje odrasle osobe i ona je njegov povjerljivi posrednik s okolinom (Majaron, 2004).

Gržinić i sur. (2009.) pišu kako je raznolikost izraženih emocija u lutkarskoj predstavi gotovo neograničena jer u kroz igru lutkom dijete može izraziti osjećaj odbacivanja, ljubomore prema

braći i sestrama ili roditeljima, osjećaje ljubavi ili mržnje i još mnoge druge. Kao što to obično biva, glavni indikator za prepoznavanje nekog emocionalnog stanja djeteta jest dječja igra u kojoj često nailazimo na proigravanje stvarnih iskustava koji su vrlo važni za dijete. Spominju i kako su svijest i nesvijest kod djece jači nego u odraslih, a potiskivanja manja.

Slično navode Remer i Tzuriel (2015) u svom istraživanju u kojem je navedeno kako je lutka zaista učinkovito posredničko sredstvo. Razvijajući dijalog s djecom poticala ih je na sudjelovanje te tako produbila njihov interes i pažnju. Posebno je naglašena uključenost tihe i introvertirane djece predškolske dobi koja prije ovog pristupa nisu sudjelovala u aktivnostima, a kad su koristili lutke osjećali su se zanimljivijima jer su kroz igru lutkom razvili osjećaj samopouzdanja.

Vrijedno je još spomenuti i program „Mali lutkari – veliki stvaratelji“ Anice-Ane Kraljević koji obuhvaća rad s djecom od tri do sedam godina te suradnju s njihovim roditeljima, odgojiteljima i članovima stručnog tima. Ciljevi programa su upoznavanje, učenje i usvajanje našeg kulturološkog nasljeđa, širenje horizonata, zadovoljavanje djetetove potrebe za umjetnošću te poticanje doživljavanja moralnih dilema i rješenja istih. Predviđeni ciljevi ostvaruju se kroz razne zadaće, a neke od njih su: poticanje čiste i jasne verbalne i neverbalne komunikacije u svim oblicima kao i poticanje samopouzdanja i procjene vlastitih mogućnosti; poticanje izražavanja svojih ideja, misli, želja i emocija putem monologa i dijaloga te učenje o toleranciji, slušanju drugih i dogovaranju; poticanje razvoja pozitivne slike o sebi čime se izaziva osjećaj prihvaćenosti, dobrote i osobne vrijednosti (osobito kod djece s posebnim potrebama); omogućiti djeci s posebnim potrebama da uz pomoć lutke rješavaju svoje konflikte i strahove (Kraljević, 2003)

4.2 Odgojitelj u svijetu lutaka

Odgojitelj u svom odgojno-obrazovnom radu mora djeci omogućiti bogat kontakt sa stvarnošću, a to je lako ostvariti primjerenom motivacijom na igru razgovorom, plesom, pjesmom i lutkom. Nije zanemarivo ni da odgojitelj sudjeluje u dječjoj igri jer je to način da pokaže djeci mogućnosti raznih lutaka te da ih nenametljivo upozori na intonaciju. Također,

mora biti spreman biti promatrač dječje igre i prihvatiti ju kao odraz djetetovih trenutnih mogućnosti (Pokrivka, 1978).

Lutka će pomoći odgojitelju da lakše stvori verbalnu i neverbalnu komunikaciju sa svakim djetetom ponaosob. Oba načina komuniciranja preko lutke kod djece potiču razvoj empatije, a kod odgojitelja razvija sposobnosti uživanja. Hicela (2010) navodi primjer kako djeca mogu različito reagirati kada imaju potrebu za sigurnošću. Jedni se tako mogu početi ponašati agresivno dok se drugi lako mogu povući i zatvoriti u sebe. Igra lutkom pomoći će odgojitelju i djetetu da otkriju i izraze djetetove emocije te potraže moguća rješenja.

4.3 Lutka kao pedagoško sredstvo

Broggini (1995, prema Hicela 2010) navodi nekoliko načina uporabe lutke u odgojno-obrazovnom radu, a to su lutka/skupina, lutka/sadržaj, lutka/područje, lutka/odgojni projekt te lutkarske igre.

- Lutka /skupina – uporaba ove lutke podrazumijeva se u raznim svakodnevnim situacijama te je od velike pomoći odgojitelju kod uspostave i održavanja pozitivne komunikacije s djecom. Takva komunikacija potaknut će prijateljstvo i suradnju i smanjiti sukobe među djecom.
- Lutka/sadržaj i lutka područje – uporaba ovih lutaka odgojitelju olakšava poticanje djece na stjecanje novih znanja unutar nekog sadržaja, odnosno područja. One na zoran način omogućavaju djeci bolje strukturiranje i oblikovanje vlastitih iskustava.
- Lutka/odgojni projekt – uporaba ove lutke ima pripovjedački i motivacijski element i pomaže odgojitelju produbiti zanimanje djece za proučavanjem teme projekta.
- Lutkarsko-scenske igre – ovakve igre omogućavaju djetetu povezivanje s umjetnošću te potiču spoznajni razvoj kao i kreativno izražavanje, a sve u svrhu razvoja etičkih

vrijednosti i socijalnih ciljeva. Najčešće lutkarsko-scenske igre su lutkarska improvizacija, lutkarska igrice ili lutkarska dramatizacija umjetničkih tekstova.

Pokrivka (1978) navodi dobar primjer lutke/skupine u kojem opisuje pristup odgojitelja trogodišnjoj djevojčici koja se teško razdvaja od majke i plače. Odgojiteljica je primijetila lutku koju je djevojčica ponijela iz svog doma te se preko vesele scenske lutke obratila djevojčici i njenoj lutki i polako usmjerila dijete na igru.

5. LUTKA U RADU S DJECOM S TEŠKOĆAMA

Odredbama navedenima u Ustavu Republike Hrvatske (1990) svakom građaninu i građanki zajamčena su i osigurana prava, sloboda i ravnopravnost i to neovisno o njihovoj rasi, boji kože, spolu, vjeroispovijesti, jeziku, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. To je određenje svrstalo Hrvatsku među zemlje koje maksimalno poštuju Konvenciju UN-a o pravima djeteta (1990). Konvencijom zajamčena prava su prava preživljavanja (osigurana dostupnost kvalitetne zdravstvene zaštite i skrbi), razvojna prava (pravo na kvalitetno obrazovanje, odmor i igru), zaštitna prava (odnose se na djecu koja odrastaju u rizičnim okolnostima) te prava sudjelovanja (osiguravanje aktivnog sudjelovanja u društvenom životu zajednice u kojoj odrastaju) (Bouillet, 2018).

5.1 *Djeca s teškoćama u razvoju*

Kada govorimo o djeci s teškoćama u razvoju govorimo o djeci s dugoročnim oštećenjima koja potencijalno mogu ograničiti mogućnost njihova sudjelovanja unutar društva na jednakoj osnovi (Lansdown, 2011, prema Bouillet, 2018). U ovu skupinu ubrajamo djecu s motoričkim poremećajima, intelektualnim, osjetilnim ili višestrukim oštećenjima te psihosocijalnim teškoćama, a njihova su prava zaštićena dodatno Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom (2007). Ovom se konvencijom ostvaruje pravo na inkluzivno obrazovanje djece s teškoćama u razvoju bez diskriminacije, naravno uz osiguranu razumnu prilagodbu pomoći koja je potrebna u općem obrazovnom sustavu (Bouillet, 2018).

Prema Ivanković (Andrešić i sur., 2009) među djecu s teškoćama u razvoju ubrajamo djecu s oštećenjem sluha i vida, poremećajem glasovno-govorne komunikacije, tjelesnim invaliditetom, mentalnom retardacijom, promjenom ličnosti koja je uzrokovana psihozama ili organskim faktorima te djecu s više vrsta ometenosti u fizičkom ili psihičkom razvoju.

5.2 Pozitivna slika o sebi i socijalna kompetencija

Razvoj pozitivne slike o sebi od velike je važnosti za dijete. Odgovarajući na pitanja tko je ono, kako se osjeća, što voli ili može, a što ne ili promatrajući se u zrcalu dijete stvara osjećaj vlastite vrijednosti i razvija samopoštovanje. Na razvoj pozitivne slike o sebi velik utjecaj ima i okolina o kojoj će ovisiti djetetovo povjerenje ili nepovjerenje te, u konačnici, formacija slike o svojim očekivanjima i uspjesima. Dijete koje ima pozitivnu sliku o sebi jest sretno i zadovoljno, prijateljski raspoloženo, sigurno, uporno i radoznalo, suradljivo i kreativno te dobro podnosi neuspjeh. Dijete s negativnom slikom o sebi očekuje neuspjeh, povučeno je, nezadovoljno svojim postignućima i često traži odobravanje drugih. Kod poticanja razvoja pozitivne slike o sebi djetetu treba pokazati kako u vama ima oslonac, pohvaliti ga, slušati, dati mu vrijeme i ljubav te ga naučiti kako se nositi s neuspjehom. Obitelj je svakako prvo socijalno okruženje i zato veliku važnost treba dati odnosima unutar obitelji, a kasnije će dijete lako jačati pozitivnu sliku o sebi kroz odnose s prijateljima, odgojiteljima i drugima iz svoje okoline.

Waters i Sroufe (1983, prema Katz i McClellan, 1999) određuju socijalnu kompetenciju kao sposobnost pojedinca da stvori i uskladi fleksibilne pogodne reakcije na zahtjeve te da stvori i iskoristi prilike u okružju. Isti autori tvrde da je socijalno kompetentno malo dijete ono koje se upušta u zadovoljavajuću interakciju i aktivnosti, bilo s odraslima ili vršnjacima te kroz takve interakcije unapređuju osobnu kompetenciju. Gottman (1983, prema Katz i McClellan, 1999) navode da socijalno kompetentno dijete usklađuje svoje ponašanje s tuđim, nalazeći zajednički jezik te ispitujući sličnosti i razlike. O povezanosti socijalne kompetencije i lutke piše Hicela (2004) navodeći kako lutkarske igra (mnogo više nego nekazališna simbolička igra) omogućuje djeci razvijanje socijalne spoznaje, sposobnost regulacije emocija te priliku za uvježbavanje raznih socijalnih umijeća.

5.3 Lutka kao terapijsko sredstvo

Velik je broj psihoterapeutskih pristupa djeci, no nesumnjivo, igra je najznačajnija kada govorimo o dijagnozi i terapiji djece s emocionalnim poteškoćama. Ona zahtjeva velik broj igračaka i nestrukturiranog materijala. U prvim susretima terapeut bi trebao biti pasivan, ali

samo prividno. On može djetetu ispričati početak priče s ciljanom tematikom (ukoliko ono nema ideju) i pustiti ga da samo nastavlja. Igra lutkama djetetu može pomoći da olakša patnju, jer u kontekstu terapije ima krajnji cilj, a to je bolja adaptacija na realnost. Konflikt se u igri lutkama izživljava u svojoj punoj snazi i tako gubi energetske naboj što omogućava prestrukturiranje na zreliju razinu. Dijete i terapeut se, u igrama scenskom lutkom, brže nađu u situaciji u kojoj je veća protočnost nesvjesnog tako kod neke djece ovakva terapija može početi rano, dok je kod druge ipak potrebna dugotrajnija priprema. Lutke korištene u svrhu terapijske igre imaju određeno simbolično značenje koje pomaže djetetu da projicira sebe, tj. različite dijelove svojeg ja. Postepenom igrom dijete može sebe dovesti do predsvjesne faze što to ne znači da je ono zrelo za interpretaciju i proradu. Vrlo malen broj djece može odoljeti lutkama, tako da je lako moguće da dijete koje se igra inače, igrat će se i u terapiji, no ponekad djeca jednostavno ne prihvaćaju igre lutkama jer one u svojoj naravi preduboko zadiru u njihovu patologiju. Bitno je znati da će svako dijete individualno reagirati na određenu terapijsku situaciju, a terapeut mora dobro procijeniti kad je vrijeme za interpretaciju viđenog. Igre koje djeca ostvaruju u igrama lutkom često su potaknute stvarnim događajima pa ih djeca često i proigravaju, osobito ako se radi o traumatskim iskustvima. Iz tog razloga lutku možemo koristiti kao terapijsko sredstvo, ali i kao vrlo vrijedno sredstvo u dijagnostici (Bastačić, 1988).

5.4 Intelektualne teškoće

Prema Američkom savezu za mentalnu retardaciju (AAMR), intelektualne teškoće definirane su kao značajna ograničenja u ukupnom životu pojedine osobe, a kategorizira ih bitno ispodprosječno intelektualno funkcioniranje i smanjena razina u dvije ili više adaptivnih vještina. U područje adaptivnih vještina spadaju briga o samome sebi, socijalne vještine, komunikacija, sigurnost i zdravlje i drugo. Uspjeh pojedinca s ovom teškoćom ovisi o njenom stupnju prema životnoj dobi, a kao stanje, intelektualne teškoće se utvrđuju prije osamnaeste godine života (Hrvatski savez udruga osoba s intelektualnim teškoćama).

Suvremena kategorizacija intelektualnih teškoća dijeli ih na lake, umjerene, teške (teže) i duboke (teške) intelektualne teškoće, a bazira se na Međunarodnoj klasifikaciji bolesti i srodnih zdravstvenih problema. Kod lake intelektualne teškoće kvocijent inteligencije je 35-69 (približno mentalnoj dobi od devet do dvanaest godina), a kod umjerene 35-49 (približno

mentalnoj dobi od šest do devet godina). 20-34 kvocijent je inteligencije karakterističan za teže (teške) intelektualne teškoće (približna mentalna dob od 3 do šest godine), a kod duboke (teške) kvocijent inteligencije je ispod 20 (približna mentalna dob jest ispod tri godine). Bitno je napomenuti kako intelektualne teškoće nisu bolest, ali se ne mogu niti liječiti (Hrvatski savez udruga osoba s intelektualnim teškoćama).

Łaba-Hornecka (2017) piše o istraživanju kojemu je cilj bio implementacija ručnih lutaka u rad s djecom s lakšim intelektualnim teškoćama kroz radionice biblioterapije. Na radionicama su provedene ciljane aktivnosti koristeći bajke u rimi i lutke te vodeći računa o fizičkim i psihičkim sposobnostima djeteta, a rezultat dobiven istraživanjem pokazuje da se na ovaj način može utjecati na dječje adaptivno ponašanje. Uz izabrane priče koristile su se i pažljivo odabrane lutke, a tijekom radionica svako je dijete imalo svoju ručnu lutku i na taj način postalo lik iz priče. Djeci je bilo dopušteno postavljati i pitanja preko lutke, a na nekim su radionicama radili svoje lutke koje su kasnije koristili u svojim predstavama. Autorica naglašava i dodatnu vrijednost bajki i priča u rimi jer su daleko značajnije za djecu zbog lakšeg memoriranja teksta i vizualiziranja radnji.

Nader-Grosbois i Vieillevoye, (2012, prema Škrobo i sur., 2016) pišu kako velik broj provedenih istraživanja ukazuju na to da mentalna dob djece s intelektualnim teškoćama može predvidjeti složenost simboličke igre. Upravo takvi nalazi podupiru hipotezu da djeca s intelektualnim teškoćama zapravo nemaju drugačiji razvoj, već kasne u njemu te da će se slijedom toga njihove simbolička igra razvijati unapređivati jednakim redoslijedom kao i kod djece urednog razvoja.

5.5 Motoričke teškoće i kronične bolesti

Motoričke teškoće u kontekstu tjelesnog invaliditeta podrazumijevaju oštećenje, deformaciju i funkcionalnu ili motorički smetnju zbog kojih je djecu potrebno zaštititi i osposobiti za život i rad u primjerenim uvjetima. Jedan od najučestalijih poremećaja je cerebralna paraliza, a uzrokovana je oštećenjem nezrelog mozga i obuhvaća disfunkcije više sustava. Razlikujemo tri stanja cerebralne paralize s obzirom na težinu i lokalizaciju oštećenja (lagana, umjerena i teška).

Kod djece s cerebralnom paralizom dolazi do određenih odstupanja i u jezično-govornom razvoju pa su tako vidljive poteškoće u disanju, disfunkcija mišića artikulacijskih organa, usporen razvoj artikulacijskog sustava i auditivno sazrijevanje te još neka odstupanja. (Ivanković, 2009, prema Andrešić i sur. 2009).

Kronične bolesti često se povezuju sa starijim osobama, međutim značajan broj djece (7,5-10%) također boluje od njih. Vrsta je mnogo i mogu biti prirođene ili se mogu razviti u kasnijoj fazi i iako većina djece neće moći bez posebne skrbi, neka ih djeca mogu „prerasti“. (Pop-Jordanova, Fustić i Zorčec, 2008). Kada govorimo o kroničnim bolestima kod djece, najčešće se radi o dijabetesu ovisnom o inzulinu, bronhijalnoj astmi, kardiološkim bolestima, bolestima koje zahvaćaju sustave za kretanje, kroničnim upalama crijeva, epilepsiji te leukemiji. O' Halloran (2004, prema Pop-Jordanova, Fustić i Zorčec, 2008) navodi kriterije za definiranje kroničnih stanja, a to su: trajanje od najmanje šest mjeseci, ponavljajući obrazac ili pogoršanje, loša prognoza i posljedice koje utječu na kvalitetu života. Kronične bolesti u dječjoj dobi značajne su jer ugrožavaju normalan razvoj, njega može biti izuzetno složena i zahtijevati kombinaciju medicinskih i drugih usluga, a u konačnici ovakva je skrb vrlo skupa nakon dužeg vremenskog razdoblja.

Istraživanje provedeno u Centru za odgoj i obrazovanje „Goljak“ u kojem je sudjelovalo desetero djece (od kojih četvero ima dijagnozu cerebralne paralize) pokazuju da upravo primjena scenske lutke može pozitivno utjecati na samopoštovanje, verbalno i neverbalno izražavanje, socijalne odnose i još neke elemente kod djece s motoričkim teškoćama. Sudionici istraživanja su napravili vlastitu lutku, napisali vlastitu priču te odglumili vlastitu predstavu. Uočeno je kako je izvođenjem predstava i slobodnom igrom te tijekom izrade lutaka potaknuta komunikacija simboličkim jezikom (Šavel, 2019).

5.6 Poremećaji iz spektra autizma

Poremećaji iz spektra autizma je razvojni poremećaj koji utječe na čovjekovu komunikaciju, njegove odnose s ostalima te njegovu okolinu. Ne postoji neko univerzalno pravilo već se ovi poremećaji razlikuju od osobe do osobe i ovise o intelektualnoj sposobnosti i dobi (SUZAH).

Kada govorimo o djeci iz spektra autizma možemo reći da su pogođena u različitim mjerama i na razne načine te ga upravo zato nazivamo spektrom. On može utjecati na djecu svih razina intelektualnih sposobnosti, bilo da imaju većih poteškoća s učenjem ili da su prosječne ili visoke razine inteligencije. Djeca s Aspergerovim sindromom (ili autizmom visoke učinkovitosti) mogu biti vrlo uspješni u području koje su odabrali, no ipak će i dalje imati teškoće kada je riječ o komunikaciji i socijalizaciji. Trijada poremećaja koji su specifični za poremećaj iz spektra autizma odnosi se na:

- Društvenu interakciju (javljaju se teškoće u prihvaćanju i shvaćanju društvenih normi, odnosa i ponašanja, primjerice ravnodušnost)
- Društvenu komunikaciju (javljaju se teškoće verbalne i neverbalne komunikacije, primjerice ne shvaćanje nekih svakodnevnih izraza lica, gesti ili promjena tona glasa)
- Rigidnost razmišljanja i teškoće s društvenom imaginacijom (teško razvijaju interpersonalnu igru i maštu pa često preuzimaju aktivnosti drugih, čvrsto ih se drže i ponavljaju)

U istraživanju koje je 2021. godine proveo Yale Child Study Center primijećeno je kako lutke mogu privući i zadržati pozornost djece s poremećajima iz spektra autizma što zapravo povećava potencijal za razvoj terapija koje jačaju društvenu interakciju te olakšavaju učenje. U nizu eksperimenata, ispitivali su se obrasci vizualne pozornosti djece s autizmom zajedno s kontrolnom skupinom djece urednog razvoja. Prikazani video sadržavao je interakciju Violet (lutke jarkih boja) i osobe Z. Rezultati dobiveni ovom istraživanjem ukazuju na to da su obrasci pažnje obaju skupina bili vrlo slični u trenucima kada je govorila Violet jer su djeca provela sličan udio vremena promatrajući njeno lice. Također, istraživanje pokazuje kako su djeca s

poremećajima iz spektra autizma obraćala manje pozornosti na lice osobe Z tijekom cijelog videa, već su gledali u njeno tijelo ili loptu s kojom se igrala. Istraživanjem je zaključeno da bi lutke mogle postati dobar medij za poučavanje djece s poremećajima iz autističnog spektra (bez obzira na razinu njihovog oštećenja) u vidu učenja društvene komunikacije i interakcije (Macari i sur., 2021).

5.7 Teškoće iz područja govora i komunikacije

Osnovni način komuniciranja među ljudima bio je i ostat će upravo govor. Da bi se govor razvio trebaju se ostvariti neki preduvjeti, a to su uredno razvijeni govorni organi, uredan sluh, uredan intelektualni razvoj te stimulativna okolina. U prve tri godine života događa se najintenzivniji razvoj govora stoga su izuzetno važni jezično-govorni poticaji u životu svake bebe (Mesec 2009, prema Andrešić i sur. 2009). Ista autorica u priručniku pravi usporedbu između urednog jezično-govornog razvoja te simptoma usporenog razvoja što je simbolično prikazano kroz kalendar dobi djece. Benc-Štuka (Andrešić i sur., 2009) dijeli poremećaje izgovora na artikulacijske poremećaje i dislaliju, a jezične teškoće na usporen razvoj govora, zaostao razvoj govora, nedovoljno razvijen govor, nerazvijen govor/alalija, govor na granici dislalije i nedovoljno razvijenog govora, posebne jezične teškoće te disfaziju. Kod poremećaja ritma i tempa također nailazimo na nekoliko kategorija; mucanje, brzopletost/batarizam, usporen tempo govora/bradilaliju i skandirajući govor. Cijeli popis poremećaja jezično-govorne komunikacije upotpunjuje autorica Mance (Andrešić i sur., 2009) dodajući još i poremećaje glasa u kojima se osvrće najviše na dječju promuklost.

Jedna od načina rada kojim se mijenja stav djeteta o terapiji jest direktna terapija koja polazi od toga da iza mucanja zapravo stoji neki dublji psihološki ili interpersonalni problem. Schilling (1965, prema Prizl, 1998) spominje igru lutkama i ostalim igračkama napravljenih od savitljivih materijala koje u smanjenom obliku reprezentiraju osobe i okolinu iz života djeteta. Kroz ovu vrstu igre, kroz reakcije djeteta koje slobodno izražava svoje osjećaje i potrebe (uz prisutnost terapeuta), mogu se otkriti problemi. Posokhova (2009) skreće pozornost na činjenicu da dijete u početnoj fazi terapije lutkom možda ne progovori ni riječ, što se uglavnom događa zbog nepoznavanja osobe, odnosno zbog manjka povjerenja.

5.8 Problemi u ponašanju

Djeca će često svoju potrebu zadovoljiti ugrožavajući druge (uzimanje, čupanje, udaranje, guranje, ugrizi i sl.), no ako ih od rane dobi poučavamo kako da ih zadovolje ne ugrožavajući druge, ona se vrlo brzo nauče odgovornom ponašanju. Također, bitno im je osvijestiti da se osjećamo sretno kada su nam potrebe zadovoljene, a tužno i nezadovoljno kada nisu te kako isto vrijedi kod sve ostale djece i odraslih. Poučavanje bez kazni, kritika i ispravaka rezultirat će dragovoljnim sudjelovanjem u pronalaženju odgovornih načina ponašanja te će postati osjetljiva na one neodgovorne. Takvim iskustvenim učenjem dijete će postati samostalnije, sigurnije i zrelije te će s više samopouzdanja graditi pozitivnu sliku o sebi. U odgojno-obrazovnim ustanovama djeca, uz pomoć odraslih, uče o odgovornim načinima zadovoljavanja svojih i tuđih potreba kroz svakodnevne situacije, ali i kroz planirane aktivnosti (Modrić, 1999). Ista autorica navodi kako je u svakodnevnim situacijama uobičajen tradicionalan način rješavanja sukoba. Primjerice, u situaciji gdje jedno dijete ugrožava drugo otimajući mu igračku odrasli momentalno traže krivca i često se zapravo bave djetetom koje nije u problemu. Zatim donose presudu, tj. preuzima i rješavaju problem nudeći izbor te naposljetku kažnjavaju ukoliko dijete ne prihvaća rješenje. Ovaj način rješavanja problema je kratkoročan, a problem se često ponavlja i dijete će opet tražiti pomoć odraslog.

Modrić (1999) dalje navodi kako je novi način rješavanja sukoba onaj u kojem se koristi lutka vodič. lutka vodič je drvena lutka-čovjek koja je slikovit prikaz zadovoljenja osnovne potrebe, a slaže se kao konstrukcija tako da se svi dijelovi spajaju jedan u drugi. Uz konstrukciju koja je osnova, koriste se i kartice koje prikazuju potrebe, te kartice za crtanje i pisanje. Pomoću nje odrasli i djeca upoznaju psihološke i fiziološke potrebe koje imaju, saznati kako ih zadovoljiti i što će se dogoditi ukoliko su te potrebe nisu zadovoljene, tj. ako su zadovoljene ugrožavajući drugog. Ovaj način rješavanja ima za cilj saznati što je problem, što je želja, što je potreba, koji je izbor te djetetovu procjenu, što je u potpunosti suprotno od maloprije navedenog tradicionalnog načina jer odrasli dijete uvijek vodi ka zaključku da njegova potreba može biti zadovoljena neovisno o drugima. Upotreba ove lutke ne omogućuje djetetu samo prikaz njegovog unutarnjeg stanja uz procjenu i prikaz zadovoljenosti neke potrebe, već i procjenu učinkovitosti svojih oblika ponašanja u određenim situacijama.

6. LUTKA OSOBA (PERSONA DOLL)

Lutke su odavno prestale živjeti samo u kutiću lutaka, prestale su biti igračke samo za djevojčice i već desetljećima zaslužno sjede u učionicama i sobama gdje ih jednako koriste djeca, odgojitelji i učitelji. Prema podacima UNICEFA iz siječnja 2021. razvoj predrasuda i stereotipa kreće već oko treće ili četvrte godine. Persona Doll ili Lutka osoba, metoda je koja je osmišljena upravo kako bi se tema predrasuda i stereotipa približila djeci na njima razumljiv i prihvatljiv način, a to je korištenje lutke kao medijatora između djece i odgojitelja.

Lutke osobe osmislila je Kay Taus, odgojiteljica iz Kalifornije primijetivši kako djeca u njenoj skupini dolaze iz različitih kultura i etničkih skupina. Taus je napravila nekolicinu lutaka sa specifičnim značajkama koje su predstavljale djecu iz različitih kultura, a sve kako bi pomogla djeci razviti međusobno poštovanje prema drugoj djeci različitih kultura (Nutbrown 2002, prema Etienne i sur., 2008). Ukratko, Lutka osoba je posebna lutka koja ima vlastitu osobnost, životnu priču, sklonosti i averzije, a njena svrha (koja djeci ostaje skrivena) jest da predstavlja djecu različitih etničkih skupina, društvenih klasa, određenih obiteljskih struktura, vjerskih manjina ili invaliditeta.

Uporaba Lutaka osoba moguća je ranom odgoju i obrazovanju i to već od osamnaest mjeseci starosti. Na taj način, djeci od najranije dobi pružamo užitek i otvaramo nove perspektive za razvoj vlastitog identiteta, suočavamo s mogućim predrasudama u društvu te potičemo izgradnju odnosa s drugima temeljenih na poštovanju i empatiji. Brown (2001, prema Etienne i sur., 2008) se u svom radu drži poslovice koja kaže da će ljudi zaboraviti i što ste rekli i učinili, ali nikada neće zaboraviti kako su se zbog vas osjećali. Njezina kolekcija lutaka uključuje genijalce, pretile, niske, one koje nose naočale, one koji nose prsten za zube, one s različitim bojama kože i još mnoge druge. U svojoj različitosti Lutke osobe predstavljaju alat koji omogućava djeci izraziti svoje osjećaje (sreću, ljutnju, tugu strah ili bilo koji drugi osjećaj), ali ih i uči razumijevanju i poštivanju tuđih osjećaja, karaktera te identiteta.

U prikazu studije slučaja (Etienne i sur., 2008) lutke su korištene s grupom djece u školi kako bi se otkrilo mogu li razviti priču s muškom Lutkom osobom koja je povezana s pričom o češkoj

djevojčici koja je provela nekoliko mjeseci u Turskoj. Grupa djece koja je sudjelovala odabrana je u dogovoru s osobljem i sastojala se od nekoliko djece turskog podrijetla te ostalih iz mješovitih obitelji, a od kojih su svi imali određeno iskustvo s roditeljima u akademskim krugovima te iskustva sa stranom djecom i gostujućim učiteljima. Lutke su upotrebljavane da se istraže njihova sjećanja i pogledi na djecu stranog porijekla koja žive u svojevrsnoj tužnoj situaciji. Sudionici su podijeljeni u dvije grupe, prva (probna) skupina čiji su komentari i razmišljanja korišteni za prilagodbu priče i provođenje eksperimenta s dugom skupinom te druga skupina na kojoj je provođen eksperiment. Nakon što je drugoj skupini predstavljena vinjeta o dječaku Peteru djeca su bila pozvana nacrtati mu crtež, a učiteljica je kasnije s njima razgovarala na temelju nacrtanog. Drugi dio priče ispričan je pet tjedana nakon što je lutka osoba Peter predstavljen djeci. Učitelji su djeci pokazali Peterovo pismo i fotografije koristeći izraze koji pokazuju osjećaje tuge. Vidjevši kako su djeca fascinirana fotografijama postala osjetljiva na promijene, učiteljica ih je pozvala u krug noseći u njega sva njihova pitanja i ispitujući njihova sjećanja na Petera, a pokazala je i koliko se iznenadila što su povezali da je Peterova situacija slična situaciji češke djevojčice koja je, isto kao i Peter, morala napustiti svoju grupu. Kreativnim izražavanjem djeca su izrekla svoje osjećaje tuge zbog Petera i to na način da su crtali oblik suze, koji su kasnije bacili u veliki rubac, a sadržaj suze šapnuli su svojoj učiteljici.

7. ART-EKSPRESIVNE METODE

Art terapija kao oblik psihoterapije razvila se u 20. stoljeću pokazivanjem interesa prema povezanosti umjetničkih aktivnosti i terapije, a njena posebnost leži u verbalnoj, ali i neverbalnoj komunikaciji klijenta s terapeutom (Ivanović, Barun i Jovanović, 2014). Ovisno o mediju korištenom u art terapiji razlikujemo pet osnovnih područja, odnosno art-ekspresivnih terapija: likovna terapija, glazboterapija, terapija pokretom i plesom, biblioterapija te psihodrama.

Likovna terapija koristi se likovnim medijima, poput crteža, slike ili modeliranja za stvaranje likovnog izraza kroz koji klijenti izražavaju svoje emocije, osjećaje i misli. Naglasak nipošto nije na samom produktu, već na samom procesu (Škrbina, 2013). Prema Ogresta (2020) najčešći likovni izraz kod djece jest crtež, koji u okviru art-ekspresivnih terapija može poslužiti kao dijagnostičko ili terapijsko sredstvo, a indikativna može biti i boja koja ima svoje značenje u terapijskom procesu.

Glazboterapija je metoda psihoterapije u kojoj se spajaju pjevanje, pokret i slušanje glazbe, a cilj (koji se ostvaruje van seanse) jest uspostaviti i zadržati blagostanje. Metode koje se koriste mogu biti aktivne (strukturirane i nestrukturirane) te pasivne (Musica Medica, pozadinska glazba, Bonny metoda). Glazba djecu pokreće i oslobađa njihove emocije te zato ima važno mjesto u rehabilitaciji i radu s djecom s teškoćama u razvoju (Ogresta, 2020).

Terapija plesom i pokretom definira se kao primjena plesa i pokreta u kreativnom procesu, s ciljem poticanja pojedinaca na razvoj emotivne, socijalne, tjelesne i kognitivne integracije. Ova terapija definirana je kao pristup koji može povezati duh i tijelo i kao takva vrlo je učinkovita u radu s depresivnim osobama, osobama s poremećajima iz spektra autizma ili hiperkinetskim poremećajima, povećava samopouzdanje te podiže pozitivnu sliku o sebi (Ogresta, 2020).

Lundsteen (1979) kaže kako je biblioterapija dobivanje prave knjige za pravi problem u pravo vrijeme. Glavni cilj ove terapije je izazivanje promjene kroz potisnuti konflikt. Postoje i

specifični ciljevi, a to su: razvoj samoizražavanja i kreativnosti, oslobađanje snažnih emocija i napetosti te ohrabrenje pozitivnog mišljenja. Biblioterapija u radu s djecom provodi se čitajući slikovnice i pričanjem priča (Ogresta, 2020).

Prema Jakelić (2011), psihodrama jest oblik akcijske terapije unutar koje su sudionicima dodijeljene četiri uloge:

- Terapeut/roditelj (upravlja cjelokupnim događajem)
- Protagonist (iznosi problem koji će se istraživati)
- Bliske osobe iz neposrednog okruženja protagonista
- publika(ostali sudionici čije su uloge promjenjive).

Psihodrama ima svoj tok i ciljeve. Sve počinje zagrijavanjem (uvodnim događajima), zatim se dolazi do akcije (proživljavanja) i završava dijeljenjem iskustava (izlaznim događajima). Neki od mnogih ciljeva su: razviti komunikacijske vještine, osvijestiti potisnute i snažne negativne osjećaje te ih izraziti na zdrav način, naučiti riješiti problem iz njegova korijena i sl. (Jakelić, 2011). Procesna drama može se definirati kao proces u kojem sudionici zajedno s voditeljem u isto vrijeme svojim ulogama ulaze u zamišljeni svijet te ga zajedno nadograđuju, odnosno stvaraju. (Gruić, 2004). U procesnoj drami nema publike jer je cilj proživjeti ulogu radi sudionika samih, a ne radi pokazivanja (Bolton, 1998).

8. ISTRAŽIVANJE

8.1. Problem i cilj istraživanja

Dječja mašta lako oživi svaki predmet pa tako igrom ono traži odgovore na pitanja i rješenja za svoje ili tuđe probleme. Uporabom lutke ono razvija pokret i percepciju, koordinaciju, govor i niz drugih vještina. Kroz igru, dijete pokazuje što ga veseli ili rastužuje pa čak i u trenucima kada nije u stanju verbalno izraziti svoje osjećaje bilo da se radi o djetetu urednog razvoja ili djetetu koje se suočava s nekim teškoćama u radu.

Imajući to na umu, u sklopu ovog rada sastavljen je upitnik kojemu je cilj bio ispitati stavove odgojitelja o inkluziji djece s teškoćama u razvoju u redovne skupine te koliko često, na koji način i koje lutke upotrebljavaju u svom odgojno-obrazovnom radu.

8.2. Metode rada

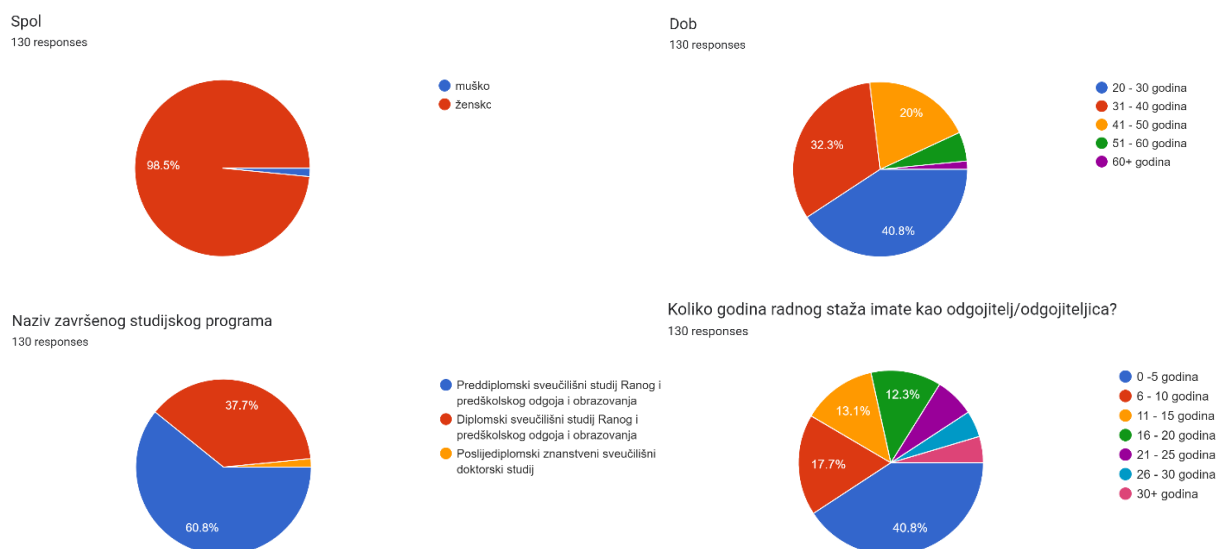
MJERNI INSTRUMENT, NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA I METODA OBRADE PODATAKA

Kako bi se ispitali stavovi odgojitelja navedeni u cilju, za potrebe ovog istraživanja napravljen je anketni upitnik za odgojitelje pod nazivom „Primjena lutke u radu s djecom s teškoćama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja“.

Rezultati su prikupljeni metodom online ankete koja je provedena u potpunosti anonimno uz poštivanje etičkog kodeksa. Prva četiri pitanja obuhvaćaju demografske podatke ispitanika. Sljedećih pet pitanja odnose se na stavove i znanja odgojitelja prema inkluziji djece teškoćama u razvoju, a zatim slijedi pet pitanja o načinu primjene lutke u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Dobiveni podatci prikazani su grafički i interpretirani putem postotaka.

UZORAK ISPITANIKA

Ukupan broj odgojitelja koji su sudjelovali u ovom istraživanju jest 130, od kojih je 98,5% ženskog, a 1,5% muškog spola. Nizak odaziv odgojitelja muškog spola nije iznenađujuć s obzirom na podatke Državnog zavoda za statistiku (2017) gdje je navedeno kako na području Republike Hrvatske ima tek 0,3% muških odgojitelja.

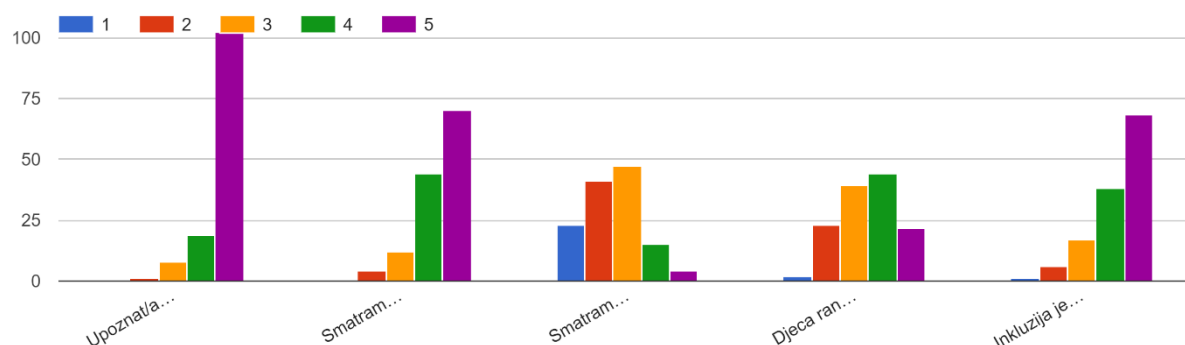

Graf 1. Demografski podatci (spol, dob, stupanj obrazovanja, radni staž)

U grafikonu 1 vidljivo je kako je 98,5% ispitanika bilo ženskog spola, a 1,5% muškog. 40,8 % ispitanika je u razdoblju od 20 do 30 godina starosti 32,3% u razdoblju od 31 do 40 godina, 20% ispitanika od 41 do 50 godina, 5,4% od 51 godine do 60, a 1,5% od 60 godina i više. Najveći broj ispitanika (60, 8%) završilo je preddiplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, njih 37,7 % završilo je diplomski sveučilišni studij i ranog i predškolskog odgoja obrazovanja, a poslijediplomski znanstveni sveučilišni doktorski studij završilo je 1,5% ispitanika. Od ukupnog (100%) broja ispitanika 40,8% ima do 5 godina radnog iskustva, 17,7 % od 6 do 10 godina, 13,1 % od 11 do 15 godina, 12,3 % od 16 do 20 godina, 6,9 % od 21 do 25 godina, 4,6 % od 26 do 30 godina, a više od 30 godina radnog iskustva ima također 4,6 % ispitanika.

8.4 Rezultati istraživanja

Molim Vas da označite koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama na skali od 1 do 5. (1- uopće se ne slažem, 2-Ne slažem se, 3- Niti se slažem niti se ne slažem, 4- Slažem se, 5- U potpunosti se slažem)

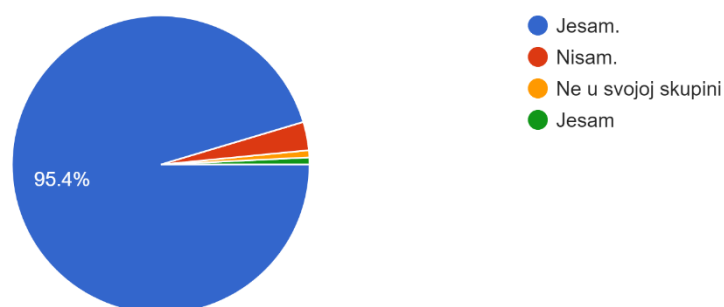

Graf 2. Stavovi odgojitelja o inkluziji

U ovom pitanju navedeno je 5 tvrdnji, a ispitanici su trebali označiti koliko se slažu s njima na skali od 1 do 5. Od ukupno 130 ispitanika, 102 ih se potpuno slaže da je poznato s terminom "inkluzija djece s teškoćama u razvoju", 19 ih se slaže, 8 njih se niti slaže niti ne slaže, a 2 ih se ne slaže. 70 ispitanika se u potpunosti slaže da je inkluzija djece s teškoćama u razvoju poželjna, 44 ih se slaže, 12 njih se niti slaže niti ne slaže, a čak četvero ih se s tom tvrdnjom ne slaže. 23 odgojitelja se uopće ne slažu s tvrdnjom da su tijekom svog školovanja stekli dovoljno znanja za rad s djecom s teškoćama u razvoju, 41 ih se ne slaže, 47 se niti slaže niti ne slaže, 15 ih se slaže, a samo 4 ispitanika se u potpunosti slažu s ovom tvrdnjom. Stavovi su podijeljeni i kod tvrdnje da djeca rane i predškolske dobi nemaju predrasude prema djeci s teškoćama u razvoju pa se tako 66 ispitanika složilo ili u potpunosti složilo, 25 ih se nije složilo ili u potpunosti nije složilo, a 39 ih se niti slaže niti ne slaže. U zadnjoj tvrdnji ispitanike se pitalo za stavove o dobrobiti inkluzije za djecu s teškoćama u razvoju, ali i za djecu urednog razvoja. 7 ispitanika se ne slaže ili uopće ne slaže s ovom tvrdnjom, 17 ispitanika se niti slaže niti ne slaže, a 106 njih se složilo ili u potpunosti složilo s ovom tvrdnjom.

Jeste li se u Vašem dosadašnjem odgojno-obrazovnom radu susretali s djecom s teškoćama u razvoju?

130 responses

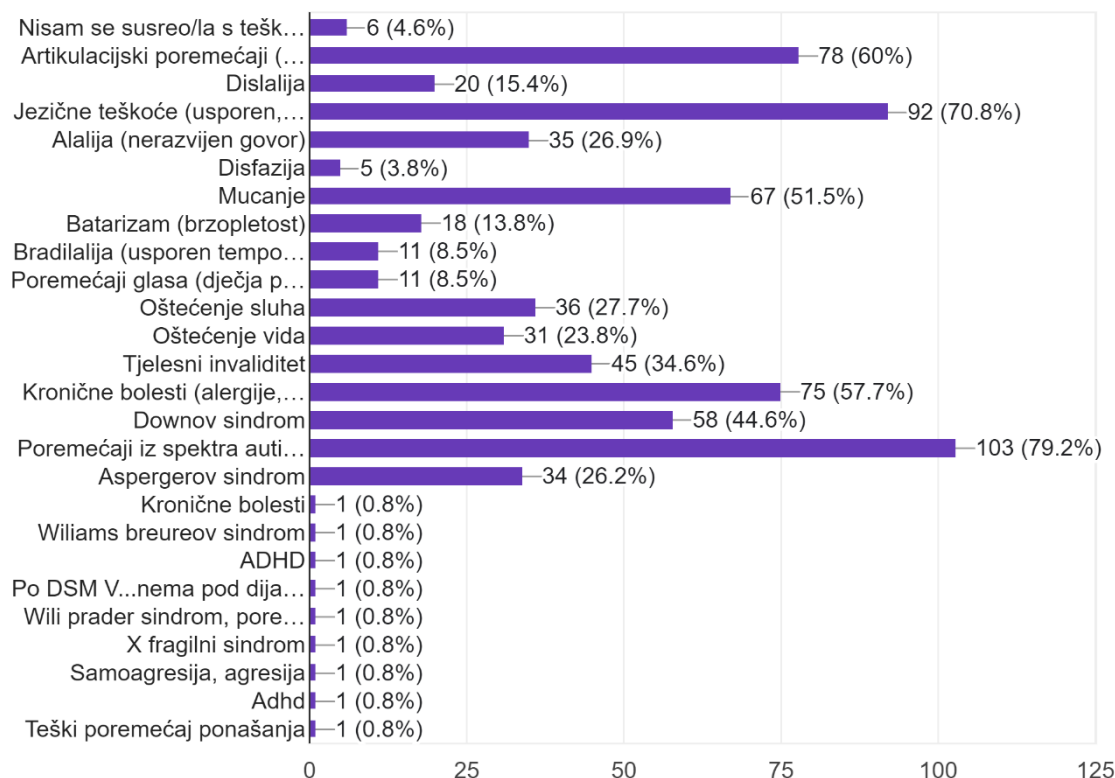
Graf 3. Rad s djecom s teškoćama u razvoju

U ovom grafu vidljivo je kako se velik broj odgojitelja (96,2%) nekad u svom odgojno obrazovnom radu susreo s djecom s teškoćama u razvoju (zeleni isječak od 0,8% pribrojen je plavom isječku). Njih 4, odnosno 3,1 % ih se nije susrelo, a samo je jedna osoba (0,8%) navela kako se susrela s djecom s teškoćama u razvoju, ali ne u svojoj odgojnoj skupini.

Nastavno na ovo pitanje, ispitanicima je ponuđeno pitanje s višestrukim izborom u kojemu su bili pozvani označiti teškoće s kojima su se do sada susretali. Prvih sedamnaest opcija navodi autorica upitnika te ostavlja prazno polje kako bi sudionici istraživanja bili slobodni dodati teškoće s kojima su se susretali, a nisu već navedene. Ponuđene opcije, kao i one nadodane, prikazane su u grafu 4.

Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili potvrdno, molim Vas da označite o kojim je sve teškoćama bilo riječ.

130 responses

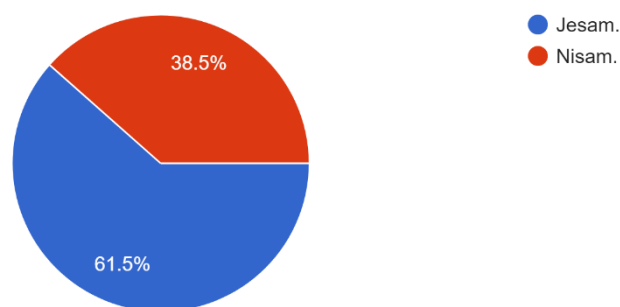

Graf 4. Najčešće teškoće djece s kojima odgojitelji susreću

Najčešći poremećaji (79,2%) s kojima se odgojitelji susreću jesu poremećaji iz autističnog spektra (pri čemu 26% ispitanika dodatno posebno označava Aspergerov sindrom), a slijede ih jezične teškoće (70,8%), zatim artikulacijski poremećaji (60%), kronične bolesti (58,5%). Slijedi mucanje s kojim se susrelo 51,5% ispitanika, Downov sindrom (44,6%) te tjelesni invaliditet (34,6%). S djecom oštećenog sluha susrelo se 27,7%, a s onima oštećena vida 23,8% ispitanika. Ispitanici navode kako su se u radu susretali i s alalijom (26,9%), dislalijom (15,4%), batarizmom (13,8%) i disfazijom (3,8%). Bradilalija i poremećaji glasa pojavljuju se u istom postotku od 8,5%, ADHD u postotku od 1,6, a postotak od 0,8 zasebno imaju Wiliams Breureov sindrom, Will Prader sindrom, X fragilni sindrom, agresija i samoagresija te teški poremećaj ponašanja. Jedan ispitanik je imao potrebu nadopisati kako po DSM V nema pod dijagnoza poremećaji iz spektra autizma pa tako ni Aspergera kao posebne dijagnoze te da se prati funkcionalnost razvojnih područja.

Jeste li se dodatno obrazovali za rad s djecom s teškoćama u razvoju?

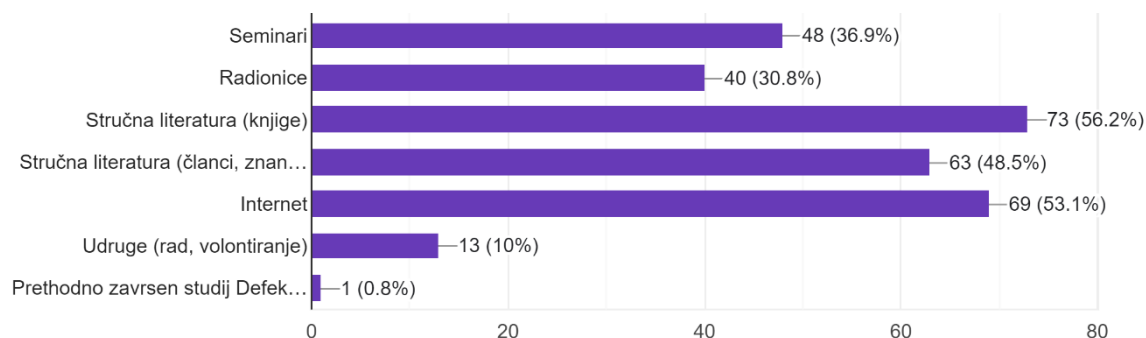
130 responses

Graf 5. Dodatno obrazovanje za rad s djecom s teškoćama

Ovaj graf ukazuje na to kako se 61,5% ispitanika dodatno obrazovalo za rad s djecom s teškoćama u razvoju, a njih 38,5 to nije.

U grafu broj 6 prikazani su načini dodatnog obrazovanja.

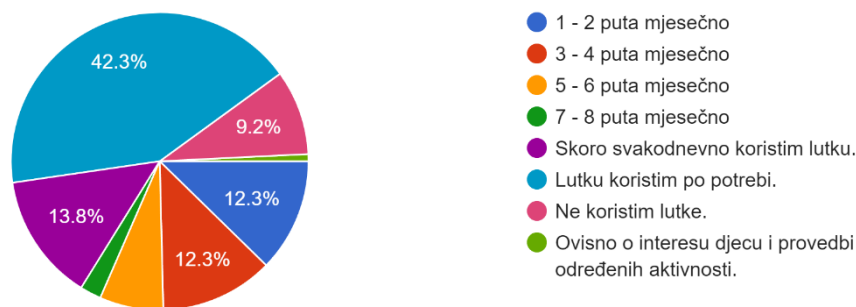
Graf 6. Načini dodatnog obrazovanja

U rezultatima vidimo da jedna osoba (0,8%) ima prethodno završen studij na Edukacijsko rehabilitacijskom fakultetu, a većina ih se sama dodatno educirala čitajući stručnu literaturu (knjige 56,2% te članke, istraživanja ili znanstvene radove 48,5%), pretražujući Internet (53,1%). Neki su ispitanici znanje stekli radeći ili volontirajući u udrugama (10%) te pohađajući seminare (36,9%) ili radionice (30,8%)

U idućem setu pitanja fokus je stavljen na lutku i njenu primjenu u odgoju i obrazovanju. Ispitanicima je bilo postavljeno pet pitanja od kojih su neka imala mogućnost jednog izbora, višestrukog izbora ili niz tvrdnji sa skalom .

Koliko puta mjesečno u svom odgojno-obrazovnom radu koristite lutku kao pedagoško sredstvo?

130 responses

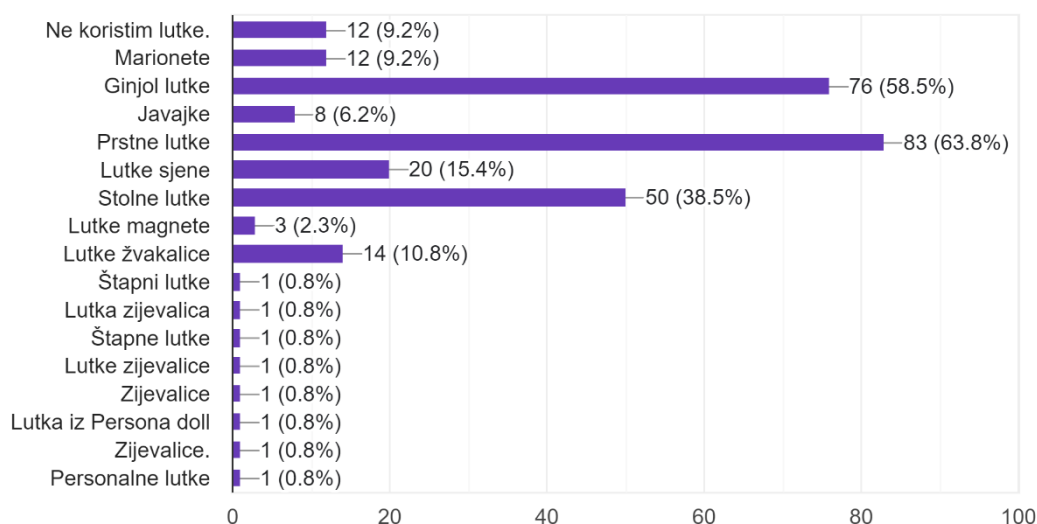
Graf 7. Učestalost upotrebe lutke kao pedagoškog sredstva

Ovo je pitanje bilo usmjereno na učestalost korištenja lutke kao pedagoškog sredstva na mjesečnoj razini. Od prikupljenih 130 (100%) odgovora vidljivo je da najveći broj odgojitelja (42,3%) lutku koristi po potrebi. Interesantno je za vidjeti kako sličan postotak prati skoro svakodnevnu upotrebu lutke (13,8%), ali skoro suprotnu upotrebu od 1 do 2 ili 3 do 4 puta mjesečno (pojedinačno po 12,3%). 6,9% ispitanika koristi lutku 5 do 6 puta, 2,3% 7 do 8 puta mjesečno, a 12 ispitanika (9,2%) ne koristi lutke uopće. Jedna osoba (0,8%) navodi kako lutku koristi ovisno o aktivnostima i interesu djece.

Nastavno na ovo pitanje, ispitanicima je ponuđeno pitanje s višestrukim izborom u kojemu su bili pozvani označiti vrste lutaka koje najčešće koriste u svom radu. Prvih devet opcija navodi autorica upitnika te ostavlja prazno polje kako bi sudionici istraživanja bili slobodni dodati lutke koje najčešće koriste, a nisu već navedene. Ponuđene opcije, kao i one nadodane, prikazane su u grafu 8.

Molim Vas da označite koje vrste lutaka najčešće koristite u svom odgojno-obrazovnom radu.

130 responses

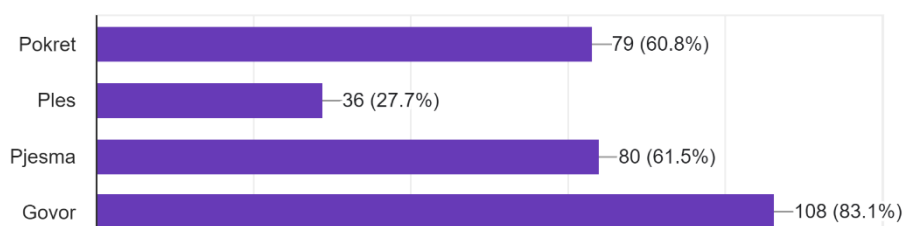

Graf 8. Najčešće korištene lutke u odgojno-obrazovnom radu

Prstne lutke (63,8%), ginjol lutke (58,5%) i stolne lutke (38,5%) najkorištenije su među ispitanicima. Slijede ih lutke sjene (15,4%), marionete (9,2%) te lutke žvakalice (10,8%) kojima možemo pribrojati i lutke zijevalice (3,2%) jer je za pretpostaviti da se radi o različitom nazivu u literaturi. 6,2% ispitanika koristi javajke, 2,3% magnetne, a 1,6% štapne lutke. Iako je mali postotak pripao korištenju persona doll lutki (0,8%) vrlo je vrijedno vidjeti da se i ona upotrebljava u odgojno-obrazovnom radu. Jedan je ispitanik (0,8%) naveo i personalne lutke kao odgovor. Moguće je da je zadnji postotak trebalo pribrojati prethodnom, no autorica se ipak odlučuje za odvojenu interpretaciju rezultata.

Koji umjetnički izraz najčešće prati Vaš rad s lutkama?

130 responses

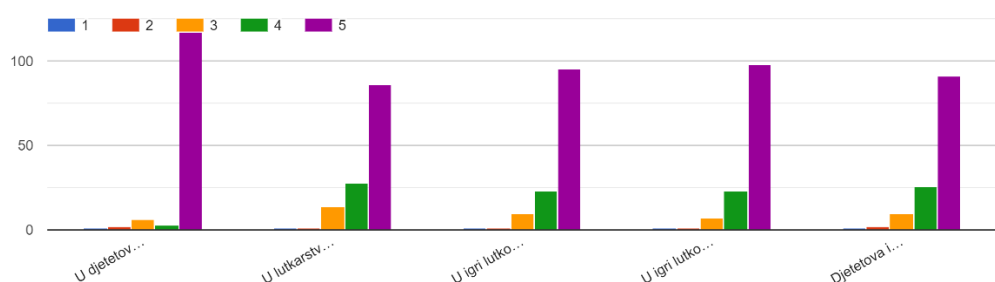

Graf 9. lutka i umjetnički izraz

Ispitanici su u ovom pitanju bili zamoljeni da povežu ostale umjetničke izraze koji prate njihov rad lutkama. Pomalo očekivano, 83,1% ispitanika označilo je govor, 61,5% pjesmu, 60,8% pokret te njih 27,7% označuje ples kao umjetnički izraz koji koristi

Predzadnje pitanje, sastojalo se od 19 tvrdnji, a ispitanici su trebali označiti koliko se slažu s njima na skali od 1 do 5. Grafički prikaz odgovora djelomično je vidljiv u grafu 9.

Molim Vas da označite koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama na skali od 1 do 5. (1- uopće se ne slažem, 2-Ne slažem

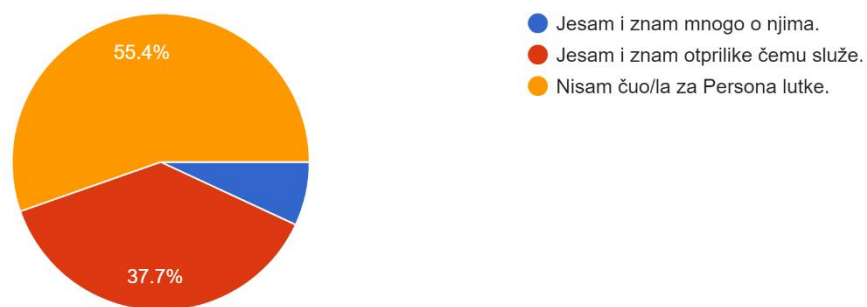
Graf 10. Stavovi odgojitelja

U prvoj je tvrdnji navedeno da je u djetetovu životu igra je vrlo važna aktivnost, a s njom se složilo ili složilo u potpunosti 121 ispitanik, 6 ih je neodlučno pa se niti slaže niti ne, a čak 3 ih se ne slaže ili u potpunosti ne slaže. 114 ispitanika slaže se djelomično ili u potpunosti da su lutkarstvu su integrirane gotovo sve discipline važne za djetetov razvoj, neodlučno ih je 14, a

djelomično ili apsolutno ih se ne slaže dvoje. S tvrdnjom da je igra lutkom više od samog oponašanja slaže se 23, odnosno 95 u potpunosti, 10 ih se ne može opredijeliti, a dvoje se nikako ili djelomično ne slažu. Slična je statistika i za tvrdnju kako dijete u igri prirodno razvija i bogati rječnik i to 98 se slažu u potpunosti, 23 djelomično, 7 je opet ne opredijeljeno, ne ili ne u potpunosti je dobilo svaki po jedan glas. Velika većina se potpuno (91) ili djelomično (26) složila da igrom lutkom dijete priopćava mišljenja o svojoj okolini, a na suprotnoj strani tek su 3 ispitanika. 99 osoba složila se u potpunosti, a 18 djelomično da lutka djeci omogućava da prožive različite životne situacija nakon, ali i prije nego ih iskustveno prožive. Na strani ispitanika koji se ne slažu s ovom tvrdnjom nalaze se 2 odgovora. Upitani o lutki u periodu adaptacije 69 ih je odgovorilo afirmativno, a 29 ih je odgovorilo kako se ne slaže s tvrdnjom da ju koristi. Nadalje, 30 ispitanika u potpunosti se slaže kako zna prepoznati situaciju u kojoj je prigodno upotrijebiti lutku, 43 se slaže s tvrdnjom, 40 se ne može opredijeliti, 13 se ne slaže, njih 4 se ne slaže u potpunosti. 23 ih se ne slaže, a 25 ih se u potpunosti ne slaže kada je u pitanju rješavanje sukoba uz pomoć lutke. S druge strane ih se slaže 33, odnosno u potpunosti slaže 25 ispitanika. Vezano uz posredovanje lutke za prevladavanje različitih teškoća, strahova i emocija 69 se slaže u potpunosti, 37 se slaže, 18 ih je neodlučno, 4 se ne slaže, a dvoje ih se ne slaže u potpunosti. 58 ispitanika ne upotrebljava ili nikad ne upotrebljava lutku planirano, a 24 ih se slaže ili slaže u potpunosti s tvrdnjom da je njihova aktivnost lutkom planirana. Većina ispitanika (njih 80) slaže se ili se u potpunosti slaže kako nije nužno da lutka ima svoju osobnost, a suprotno njima misli 22 ispitanika. 105 ispitanika slaže se ili se slaže u potpunosti da lutka može pomoći pri senzibilizaciji djeteta teškoćama u razvoju, a njih 106 misli da može pomoći i odgojitelju u komunikaciji s djecom s teškoćama u razvoju. 69 ispitanika najčešće izvodi predstave s tematikom iz djetetova života, a njih 19 to ne radi. 13 ispitanika ne dopušta djeci da rade svoje lutke za predstavu dok 69 ispitanika dopušta. 82 ispitanika ne slaže ili se u potpunosti ne slaže se da mu je važno da lutka zadovoljava estetski kriterij, a 20 ispitanika to smatra važnim. 64 ispitanika u svom radu koristi terapijske priče, a njih tek 40 koristi metode art ekspresivne terapije.

Jeste li čuli za Persona lutke

130 responses

Graf 11. Persona doll lutke

Graf broj 10 prikazuje odgovor na posljednje pitanje u ovom upitniku, a to je jesu li sudionici čuli za Persona doll lutke (Lutke osobe). Većina (55,4%) nije uopće čula za njih, 37,7% je čula i otprilike je upoznata s njihovom ulogom, a devet ispitanika, odnosno 6,9% je upoznata i o njima zna mnogo.

9. ZAKLJUČAK

Dijete se kao biće ne razvija izolirano od svoje okoline (Gruden, 1996) , a lutka kao igračka, ali i kao pedagoško sredstvo smjestila se domove, vrtiće, škole ili druge odgojno-obrazovne ustanove u kojima djeca borave i koje čine njegovu okolinu. Crtanjem igranje i pričanje priča dijelovi su odgojnog proces, snažno uporište u tom procesu ima upravo i lutkarski izraz. Odgojitelj je, uz roditelje, poticatelj stvaralačkoga u djeci, a lutka kao medij usmjerena je upravo ka tome. Prilikom kreativnog procesa stvaranja lutkarske igre potiče se i razvijaju djetetova osobnost stoga je od velike važnosti da odgojitelj posjeduje osnovna znanja i vještine o lutkarskom kazalištu i njegovom stvaralačkom procesu. Potencijale lutkarske umjetnosti trebalo bi učiniti dostupnim svakom djetetu na način da se ulaže u znanje odgojitelja i organizaciju rada vrtića (Đerđ, 2008).

Kao što je bilo vidljivo u rezultatima istraživanja, mišljenja o primjeni lutke u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju poprilično su oprečna. Jedan dio je prepoznao vrijednost lutke kao medija, dok drugi do te spoznaje još nije došao. Iako većina ima neka osnovna znanja o lutki (stečena vjerojatno životnim iskustvom i inicijalnim obrazovanjem) to je i dalje malen broj ako uzmemo u obzir broj djece koja pohađaju vrtiće ili škole. Upotrebom lutke dijete se razvija u skoro svim područjima i oblikuje svoje želje, misli i strahove kako bi procijenilo vlastite mogućnosti, razvilo pozitivnu sliku o sebi kao i socijalnu kompetenciju. Isto vrijedi i za djecu s teškoćama u razvoju koja uz pomoć lutke razvijaju osjećaj prihvaćenosti, osobne vrijednosti u društvu, ali i rješavaju konflikte i strahove, bilo da je lutka korištena u skupini kao pedagoško ili u terapiji kao terapijsko sredstvo. Istraživanje je pokazalo vrijedne rezultate i kad je riječ o inkluziji jer ipak velika većina ispitanika podržava taj model uključivanja djece s teškoćama u razvoju u odgojno-obrazovni sustav te se dodatno educira za rad s djecom s teškoćama. Na kraju možemo zaključiti kako odgojitelji trebaju podršku sustava prilikom inkluzije djece s teškoćama u razvoju, jer su volju pokazali. Sustav je taj koji treba omogućiti kvalitetne edukacije i materijale jer je dobrobit inkluzije (za svu djecu) i općenito primjena lutke u radu s djecom nesumnjiva.

LITERATURA

1. Bastačić, Z. (1988). *Lutka ima i srce i pamet*. Zagreb: Školska knjiga
2. Benc-Štuka, N (2009). Jezične teškoće. U D. Andrešić, N. Benc Štuka (Ur.) *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi* (str. 25-31). Zagreb: MediaPrint Tiskara Hrastić.
3. Benc-Štuka, N (2009). Poremećaji izgovora. U D. Andrešić, N. Benc Štuka (Ur.) *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi* (str. 17-24). Zagreb: MediaPrint Tiskara Hrastić.
4. Bolton, G. (1998). *Acting in Classroom Drama. A Critical Analysis*. London: Trentham Books in association with the University of Central England.
5. Bouillet, D. (2018). *S one strane inkluzije*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku i Pučko otvoreno učilište „Korak po korak“
6. Brėdikytė, M. (2004). Dijaloška drama s lutkama (DOL) kao metoda poticanje dječje verbalne komunikacije. U E. Majaron, L. Kroflin (Ur.) *Lutka...divnog li čuda!* (str. 43-76). Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi
7. Bubenik, J. (2022). „Mirisne terapije kroz igru“. *ESSENTIA časopis za integrativnu aromaterapiju*. Broj 10/Godina 3: 41-43
8. CACAJ Ajh, S. (2008). *Male lutkarske kuće*. Đakovo: Tempo d.o.o Đakovo
9. Coffou, V. (2004). *Lutka u školi*. Zagreb: Školska knjiga
10. Etienne, R. & Verkest, H. & Kerem, E. & Mečiar, M. (2008). Developing practice-based research with persona dolls for social and emotional development in early childhood. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/346978579_Developing_practice-based_research_with_persona_dolls_for_social_and_emotional_development_in_early_childhood
11. Gruden, Z. (1996). *Dječja psihiterapija*. Zagreb: Medicinska naklada
12. Gruić, I. (2004). Razvoj kreativnosti kao smisao procesne drame. *Dijete, vrtić, obitelj*, 10 (37), 23-27. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/178244>
13. Gržinić, J., Ilić S. i Vidović K. (2010). "DIJETE I PSIHIČKI ASPEKTI LUTKE (Teorijski pristup)." *Metodički obzori* 5(2010)1, br. 9 (2010): 45-59. <https://doi.org/10.32728/mo.05.1.2010.04>

14. Hicela, I. (2004). POTICANJE DJEČJE SOCIJALNE KOMPETENCIJE PUTEM KONTEKSTA DJEČJEG ZAJEDNIČKOG STVARANJA LUTKARSKE PREDSTAVE. *Metodički ogledi*, 11 (2), 9-19. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2669>
15. Ivanković, I (2009). Osobitosti jezika i govora djece s teškoćama u razvoju. U D. Andrešić, N. Benc Štuka (Ur.) *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi* (str. 48-53). Zagreb: MediaPrint Tiskara Hrastić.
16. Ivanović, N., Barun, I. i Jovanović, N. (2014). Art terapija – teorijske postavke, razvoj i klinička primjena. *Socijalna psihijatrija*, 42 (3), 190-198. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/134765>
17. Ivon, H. (2010). *Dijete, odgojitelj i lutka*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
18. Jakelić, B. (2011). *Psihodrama – terapija igrom*. Centar za psihodramu. Zagreb.
19. Katz, L. i McClellan, D. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije : uloga odgajateljica i učiteljica*. Zagreb: Educa
20. *Konvencija o pravima djeteta* (1990). Službeni list – Međunarodni ugovori 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori 12/93; 20/97.
21. *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom UN-a*. Narodne novine 6/07; 3/08; 5/08
22. Korošec, H. (2004). Neverbalna komunikacija i lutke. U E. Majaron, L. Kroflin (Ur.) *Lutka...divnog li čuda!* (str. 21-42). Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi
23. Kraljević, A. (2003). *Lutka iz kutka*. Zagreb: Naša djeca
24. Łaba-Hornecka, A. (2017). The Use of Puppets in Bibliotherapy Classes in Order to Help Shape the Adaptive Behaviour of Pupils with Mild Intellectual Disabilities (Based on a Pedagogical Experiment Applying the Parallel Groups Technique). *New Educational Review*. 47. 266-278. 10.15804/tner.2017.47.1.21.
25. Landeka, N. *Lutke*. preuzeto s <http://www.pjesmicezadjecu.com/bajke-i-price-za-djecu/lutke.html>
26. Lundsteen, S. W. (1979). *Listening: It's impact on reading and other language arts*. Urbana, IL: ERIC Clearinghouse on reading and communication skills and the National Council of teachers of English
27. Macari, S., Chen, X., Brunissen, L., Yhang E., Brennan-Wydra, E. Vernrtti, A, Volkmar F., Chang J. & Chawarska, K. (2001). Puppets facilitate attention to social cues in children with ASD. *Autism Research*. 14(9). 1975-1985. <https://doi.org/10.1002/aur.2552>
28. Majaron, E. (2004). Lutke u razvoju djeteta. U E. Majaron, L. Kroflin (Ur.) *Lutka...divnog li čuda!* (str. 77-86). Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi

29. Mance, V. (2009). Poremećaji glasa. U D. Andrešić, N. Benc Štuka (Ur.) *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi* (str. 41-47). Zagreb: MediaPrint Tiskara Hrastić.
30. Mesec, I. (2009). Razvoj jezika i govora od rođenja do sedme godine. U D. Andrešić, N. Benc Štuka (Ur.) *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi* (str. 6-16). Zagreb: MediaPrint Tiskara Hrastić.
31. Miloš, I. i Vrbić, V. (2015). Stavovi odgajatelja prema inkluziji. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (77/78), 60-63. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169984>
32. Modrić, N. (1999). *Lutka vodič za razumijevanje ljudskih potreba i za rješavanje sukoba*. Zagreb: 1000 primjeraka
33. Ogresta, N. (2020). *Art-ekspresivne metode u radu s djecom predškolske dobi* (Završni rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:291036>
34. Pokrivka, V. (1978). *Dijete i scenska lutka*. Zagreb: Školska knjiga
35. Pop Jordanova, N., Fustić, S. i Zorčec, T. (2008). KRONIČNE BOLESTI U DJECE I ADOLESCENATA – NEKE PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE. *Paediatrica Croatica*, 52 (2), 0-0. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/29547>
36. Posokhova, I. (2009). *200 logopedskih igara*. Zagreb: Planet Zoe
37. Prizl, T. (1998). Terapija mucanja kod djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34 (2), 95-102. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/101114>
38. Remer, R. & Tzuriel, D. (2015). "I Teach Better with the Puppet" - Use of Puppet as a Mediating Tool in Kindergarten Education – an Evaluation. *American Journal of Educational Research*. 3. 356-365. 10.12691/education-3-3-15.
39. Šavel, H. (2019). *Scenska lutka kao medij poticanja pozitivne slike o sebi kod djece s motoričkim poremećajima* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:731084>
40. Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost*. Zagreb: Veble commerce.
41. Škrobo, M., Šimleša, S. i Ivšac Pavliša, J. (2016). Obilježja socijalne kognicije kod osoba s poremećajem iz spektra autizma, posebnim jezičnim teškoćama i intelektualnim teškoćama. *Logopedija*, 6 (1), 6-13. <https://doi.org/10.31299/log.6.1.2>
42. Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine 56/90; 135/97; 8/98; 113/00; 124/00; 28/01; 55/01; 76/10; 85/10; 05/14

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mog rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su navedeni

(vlastoručni potpis studentice)